סימן לא - חיוב סוכה לבעל שאשתו חולה

שאלה

ישנו זוג מבוגר, שחי לבדו. האשה חולה, ואינה יכולה לצאת לאכול בסוכה.
הבעל לא צריך להיות צמוד כל הזמן לאשתו. במשך השבוע הוא נוסע הרבה פעמים, והאשה עצמאית בבית. גם בשבתות הוא הולך לבית הכנסת, גם כשהאשה אינה יכולה ללכת וצריכה להישאר בבית. כך שהוא יכול ללכת לסוכה לחצי שעה, לאכול, ולחזור לאשתו.
האם הוא צריך לאכול את סעודות החג בסוכה, כשהמשמעות היא שכל אחד מהם אוכל בנפרד?

תשובה

הבעל צריך לאכול עם אשתו את סעודות החג והשבת. ובלילה הראשון יאכל כזית פת בסוכה (אפשר לאכול את הכזית גם אחרי הסעודה עם אשתו).

נימוקים

א. פטור הבעל מחמת שהוא משמש חולה

במשנה (סוכה כה.) נאמר:

> שלוחי מצוה פטורין מן הסוכה. חולין ומשמשיהן פטורין מן הסוכה.

ובגמרא (שם כו.):

> תנו רבנן חולה שאמרו, לא חולה שיש בו סכנה, אלא אפילו חולה שאין בו סכנה, אפילו חש בעיניו, ואפילו חש בראשו...
>
> רבא שרא ליה לרבי אחא בר אדא למגנא בר ממטללתא משום סרחא דגרגישתא. רבא לטעמיה דאמר רבא, מצטער פטור מן הסוכה.
>
> והא אנן תנן חולין ומשמשיהם פטורים מן הסוכה, חולה אין, מצטער לא?
>
> אמרי, חולה הוא ומשמשיו פטורים. מצטער, הוא פטור, משמשיו לא.

מבואר בגמרא, שחולה פטור מהסוכה, הוא ומשמשיו. גם המצטער פטור מן הסוכה, אבל משמשיו אינם פטורים מן הסוכה.
הראשונים נחלקו מה היקף הפטור. בתוספות הרא"ש (כו.) כתב:

> חולה, הוא ומשמשו פטור. אף על גב דאיפשר לו לישן בלא משמשו הקילו לנחת רוח לו להיות משמשו ישן עמו.

כלומר, משמשי החולה פטורים מסוכה, אף שהחולה יכול להסתדר בלעדיהם. לעומת זאת, בארחות חיים (סוכה, סימן לב) כתב שמשמשי חולה פטורים מן הסוכה רק בזמן שהחולה צריך להם.
להלכה, השולחן ערוך (תרמ, ג) כתב:

חולים ומשמשיהן פטורים מן הסוכה. ולא חולה שיש בו סכנה, אלא אפילו חש בראשו, (או) חש בעיניו. ויש מי שאומר שאין המשמשים פטורים אלא בשעה שהחולה צריך להם.

מה טעם פטור החולה עצמו מן הסוכה?

הרמב"ם (סוכה פרק ו הלכה ב) כותב:

חולים ומשמשיהן פטורים מן הסוכה. ולא חולה שיש בו סכנה, אלא אפילו חש בראשו ואפילו חש בעיניו. מצטער פטור מן הסוכה הוא ולא משמשיו, ואיזה הוא מצטער זה שאינו יכול לישן בסוכה מפני הרוח או מפני הזבובים והפרעושים וכיוצא בהן או מפני הריח.

נראה מדבריו, שאין הבדל מהותי בין טעם הפטור של החולה ובין זה של המצטער. ואכן, כך כותבים גם הריטב"א (כו. ד"ה פירצה) והמאירי (על המשנה).

לאור זאת, יש לשאול, מדוע משמשי חולה פטורים מן הסוכה, ואילו משמשי מצטער אינם פטורים מן הסוכה.

בלבוש (תרמ, סעיף ג) ובשו"ע הרב (שם אות ז) כתבו, שמשמשי חולה פטורים משום שהם עוסקים במצווה, והעוסק במצווה פטור מן המצווה. לפי זה יש לומר, שדווקא משמשי חולה, שיש בכך עיסוק במצווה, אבל לא במשמשי מצטער, שאין בשימושו משום עוסק במצווה.

אבל בערוך השולחן הקשה על זה, שאם כן, משמשים בשכר יהיו חייבים. ועוד הקשה, שלכאורה לפי טעמם של הלבוש ושו"ע הרב קשה, מדוע יהיו משמשי החולה פטורים אפילו בשעה שאין החולה זקוק להם. ולכן כתב טעם אחר לפטור (סעיף ד):

ונראה לי, דזהו הכל בכלל תשבו כעין תדורו דכשם שהאדם שדירתו קשתה לו לבריאותו יצא מדירתו כמו כן בסוכה וכמו שמשמשי החולה עוזבים ביתם ויושבים אצל החולה כמו כן בסוכה...

ולכן דיעה ראשונה סוברת דכמו שדרך המשמשים שאין עוזבים מיד את החולה לאחר שימושם אלא יושבים אצלו ומסיחים עמו כדרך בני אדם ואין חוזרים מיד לביתם כמו כן הוא בסוכה.

והיש מי שאומר סובר דמכל מקום, כשגמר שימושו למה לא יקיים מצות סוכה ואין זה בכלל תשבו כעין תדורו.

לאור האמור, יש לדון בנדון דידן. הלא הבעל הולך לתפילות, וזה משום שאינו נדרש לשמש את אשתו כל הזמן. ואם כן, מסתבר שכשם שיכול לפנות זמן ללכת לתפילות, כך יכול לפנות זמן למצוות סוכה, דמאי שנא האי מהאי.

אמנם לטעמו של ערוך השולחן יש לומר, שכשם שאם האשה היתה מתאשפזת, היה הבעל מתאמץ להיות עמה לכל הפחות בשבתות וחגים, אף שהולך לבית הכנסת בבית החולים וכדומה, אם כן, מחמת תשבו כעין תדורו, יש לומר שהבעל פטור מלשבת בסוכה.

ואף לטעמם של הלבוש ושו״ע הרב יש לומר, שסעודות חג ושבת שונות מיציאה לבית הכנסת לצורך התפילה. שכן התחושה של החולה שהוא עזוב, ונאלץ לאכול סעודות שבת וחג, שבדרך כלל אוכלים אותן ביחד, לבדו, קשה עבורו. ולכן בוודאי שבישיבה עם האשה בזמן סעודות שבת וחג, הבעל מקיים מצוות ביקור חולים, והיא נחוצה לתחושתה הטובה של האשה, שהיא חלק ממשי מהצורך הרפואי.

ב. פטור הבעל מחמת שהוא יאכל סעודת חג בלא אשתו

הגמרא בסוכה (כח. – כח:) מביאה לימוד לכך שנשים פטורות מסוכה. על כך שואלת הגמרא, מדוע יש פטור כזה, הלא זו מצוות עשה שהזמן גרמא. והגמרא מביאה שני תירוצים:

> אמר אביי לעולם סוכה הלכתא, ואיצטריך. סלקא דעתך אמינא תשבו כעין תדורו, מה דירה איש ואשתו, אף סוכה איש ואשתו, קמשמע לן.
>
> רבא אמר איצטריך. סלקא דעתך אמינא יליף חמישה עשר, חמשה עשר מחג המצות, מה להלן נשים חייבות אף כאן נשים חייבות, קמשמע לן.

הראשונים מציינים, שרבא אינו חולק על עצם הלימוד של אביי, ש״תשבו כעין תדורו״, אלא שהוא סובר שאי אפשר ללמוד ממנו לחייב את האשה להיות בסוכה.

אלא שכעת יש לשאול בכיוון ההפוך. אולי נאמר, שאין האיש חייב להיות בסוכה, אם אשתו אינה עמו. סברא זו מופיעה בגמרא בערכין (ג:) בשאלה, מה החידוש בכך שכהנים חייבים בסוכה:

> כהנים איצטריכא ליה. סלקא דעתך אמינא, הואיל וכתיב ״בסוכות תשבו״, ואמר מר תשבו שבעת ימים כעין תדורו, מה דירה איש ואשתו אף סוכה איש ואשתו. והני כהנים, הואיל ובני עבודה נינהו לא ליחייבו. קא משמע לן: נהי דפטירי בשעת עבודה, בלא שעת עבודה חיובי מיחייבי. מידי דהוה אהולכי דרכים, דאמר מר הולכי דרכים ביום פטורין מן הסוכה ביום וחייבים בלילה.

הגמרא לא עונה, שהכהנים חייבים בסוכה למרות שהם אינם יכולים להיות עם נשותיהם, אלא עונה, שהיות והכהנים אינם נמצאים בעבודה כל הזמן, הרי שבזמן שהם אינם בעבודה, והם יכולים להיות עם נשותיהם, יהיו חייבים בסוכה.

על סמך סברא זו כתב הדרכי משה (או״ח תרלט, ג) בטעם שנהגו שגם הגברים אינם ישנים בסוכה:

> ולי נראה שנהגו להקל, כי מצות סוכה לישן בה כמו שישן בביתו איש עם אשתו וכמו שדרשו חז״ל (סוכה כו א) תשבו כעין תדורו וכמו שכתוב במהרי״ל (שם סימן ד עמ׳ שסא) שהיה ישן עם אשתו בסוכה. ובזמן הזה, שאין לכל אחד סוכה מיוחדת אלא רבים אוכלים ושותים בסוכה אחת אי אפשר להם לישן עם נשותיהן בסוכה כאחת ואם יניחו נשותיהן בביתן והאנשים יישנו בסוכה לפעמים הוי מצטער ולא מקרי כעין תדורו... ואף שיש לדחות מכל מקום מזה נשתרבב המנהג וסברא גדולה היא.

האחרונים התקשו בטעמו של הרמ״א, שכן לפי הרמ״א יוצא, שסוכה שאדם לא יכול לישון בה עם אשתו, היא סוכה פסולה, כמו שכותב הרמ״א (תרמ, ד) שאם עשה סוכה באופן שאי אפשר לישון בה כי הוא מצטער, לא יוצאים בה ידי חובה גם באכילה ושתיה, אף שאינו מצטער מלאכול ולשתות.

הט״ז (סק״ט) כתב בדרך אחרת:

> והכי נמי, למי שנשוי אשה, שחייב לשמח את אשתו ברגל, ונשים פטורות מן הסוכה, אם כן, אם אינו רוצה לפרוש מאשתו מקרי דבר מצוה, ועל כן פטור מן הסוכה בלילה בשינה. ואפילו אם אשתו איננה טהורה, מכל מקום, שייך שמחה כשבעלה עמה בחדר...

ובמגן אברהם (סק״ח) כתב שכשישן בלא אשתו הוא מצטער.

שלוש הסברות הנ״ל שייכות בנדון דידן. שהרי ברור שאדם צריך לאכול עם אשתו בסעודות החג, וכמבואר במשנה בכתובות (סד:) שצריך להיות אוכל עמה מליל שבת לליל שבת, שהוא זמן עונה (רש״י שם) והוא הדין לליל יום טוב (לא נדון כאן באריכות בשאלה אם יש חיוב עונה בליל יום טוב. עיין מגן אברהם רמ, סק״ג ובאר היטב סק״ג).

נמצא, שיש סברא חזקה להתיר לבעל לאכול עם אשתו את סעודות החג והשבת. הן מצד צרכיה של האשה, שפוטרים אותו בתורת משמש חולה, והן מחמת הצורך שלו בסעודת חג עם אשתו, שפוטרת אותו מדין ׳תשבו כעין תדורו׳.

ועם זאת, כיוון שאין הדבר קשה, ובפרט שבני הזוג אשכנזים, מן הראוי שיאכל כזית פת בסוכה בלילה ראשון.